

ULUSLARARASI VE BÖLGESEL GELİŞMELER BAĞLAMINDA DOĞU AKDENİZ DENİZ YETKİ ALANLARI KRİZİ

Yunanistan ve GKRY tarafından Doğu Akdeniz’de hidrokarbon rezervleri olduğuna dair haberlerin yapılması dikkatleri bölgeye çekmiş olsa da Türkiye’nin bölgeye dair beklenti ve politikalarını şekillendiren ilk olay 17 Şubat 2003 tarihinde GKRY’nin Mısır ile imzaladığı “Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Sınırlandırma Antlaşması” olmuştur.

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Küçük

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe Kafdağlı Kuru

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Genel olarak dış politika krizlerini bir ya da daha fazla aktör arasındaki ilişkilerde en azından taraflardan birinin temel değer, çıkar ve önceliklerine yönelik olarak bir tehdit algısının ortaya çıktığı ve bu tehdidi algılayan tarafın uygun önlemler almaya ya da farklı araçlar kullanılarak karşılık vermeye zorlandığı süreçler biçiminde tanımlamak mümkündür. Nitekim kriz süreçleri gerilimlerin yükselmesi açısından askeri çatışmalara neden olabilecek riskli, tehlikeli ve tehdit algısının en yüksek düzeye çıktığı dönemlerdir. Doğu Akdeniz krizi; 2000’li yılların başından itibaren Türkiye ile öncelikle Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), daha sonraki süreçte Yunanistan ile karşı karşıya geldiği ve üçüncü aktörler olarak Mısır, İsrail ve Avrupa Birliği’nin (AB) dâhil olduğu bir dış politika krizidir. Bu kriz ayrıca Türk dış politikasında varlığını devam ettirmiş en uzun süreli krizlerden biridir. Doğu Akdeniz deniz yetki alanları krizinde hem krizin gelişme süreci hem de krizin tırmanması zamana yayılmıştır. Nitekim Doğu Akdeniz’de yaşanan süreç karşıt cephe ortaya çıkarmış ve büyük bir mücadele alanına dönüşmüştür. Bu çalışmada Doğu Akdeniz deniz yetki alanları krizinin nasıl doğduğu ve nasıl geliştiği, AB’nin bu krizdeki rolünün ve politikalarının ne olduğu, Türkiye’nin krize nasıl tepki verdiği ile son dönemde bölgede nasıl gelişmeler yaşandığı tartışılacaktır.

Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Krizi Nasıl Doğdu?

Türk dış politikası krizleri içerisinde yerini almış olan Doğu Akdeniz deniz yetki alanları krizinin başlangıcı 2000’li yılların başına dayanmaktadır. Yunanistan ve GKRY tarafından Doğu Akdeniz’de hidrokarbon rezervleri olduğuna dair haberlerin yapılması dikkatleri bölgeye çekmiş olsa da Türkiye’nin bölgeye dair beklenti ve politikalarını şekillendiren ilk olay 17 Şubat 2003 tarihinde GKRY’nin Mısır ile imzaladığı “Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Sınırlandırma Antlaşması” olmuştur. Söz konusu antlaşma 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’ne (BMDHS) atıfla yapılmış ve sekiz coğrafi koordinat noktası kullanılmasıyla GKRY ve Mısır kıyıları arasında ortay hatla tespit edilen sınır çizilmiştir.¹ Türkiye, bu antlaşmayı tarafların Birleşmiş Milletler’e (BM) tescil ettirmesinin hemen ardından antlaşmaya ilişkin görüşünü resmi olarak beyan etmek üzere bir nota ilan etmiştir. 2 Mart 2004 tarihli notada Türkiye, böyle bir antlaşmanın Kıbrıs Türklerinin haklarını ve Türkiye’nin uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını ihlal ettiği için Türkiye tarafından tanınmayacağını belirtmiştir.² GKRY, bölgedeki hakları konusunda ısrarlı davranarak 1974’te ilan ettiği kıta sahanlığı sınırına Türkiye’nin itiraz etmemiş olması

nedeniyle taleplerini de *inter alia*/diğerleri yanında zımnen kabul etmiş sayacağını ve antlaşmanın BMDHS'ne de uygun olması sebebiyle uluslararası hukuka da uygunluğunun tartışmasız olduğunu belirtmiştir.³ GKRY'ne göre antlaşma basit bir şekilde egemenlik haklarının kullanılmasından ibarettir. Fakat, bu çalışmada detaylıca açıklanacağı üzere, ilgili deniz alanına birçok devletin kıyısının bulunması, ilgili kıyıdaş devletlerin fikrinin alınmamış olması, Ada'nın ve bölgenin siyasi belirsizliği gibi sebeplerle hem uluslararası hukuk hem de uluslararası politika dinamikleri açısından eylemi egemenlik hakkı beyanına indirgemek mümkün değildir.⁴

GKRY, Mısır'la MEB Sınırlandırma Antlaşması imzalayarak krizi tetiklemeyle kalmamış ardından mevcut krizi tırmandırmayı sürdürmüştür. Söz konusu antlaşmanın ardından GKRY 2007'de Lübnan, 2010'da İsrail ile benzer nitelikte antlaşmalar imzalamıştır. Bu antlaşmaların görüşme ve imzalanma sürecinde GKRY'nin krizi tırmandıran bir diğer eylemi de petrol arama ruhsat sahası ilan etmek olmuştur. GKRY, Kıbrıs Adası'nın güneyine denk gelen 13 hidrokarbon arama ruhsat sahasını 26 Ocak 2007'de ilan etmiştir.⁵ İlan edilen ruhsat bölgeleri, Türkiye'nin 2 Mart 2004 tarihinde ilan ettiği notasında egemenlik haklarını saklı tuttuğunu ilan ettiği kıta sahanlığı bölgesinin 70000 km²'lik kısmını ihlal etmektedir.⁶

GKRY'nin, Türkiye'nin de olası kıta sahanlığı alanını ihlal eden hidrokarbon arama ruhsat sahaları ilanı

kararından sonra Türk Dışişleri Bakanlığı eylemin uluslararası hukuka uygun olmadığını iki önemli sebebe dayandırarak belirtmiştir.⁷ Birincisi, bölge Türkiye'nin olası kıta sahanlığı alanıyla kesişmektedir, ikincisi ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin Kıbrıs Adası üzerinde hak ve yetkilerinin bulunduğu. Bu sebeplerle Türkiye'ye göre verilen ruhsatlar "uluslararası hukuka uygun" değildir ve "hükümsüz"dür. Türkiye bu noktada sadece GKRY'ni eyleminden vazgeçirmek için uyarılmakla kalmamış, Doğu Akdeniz'de GKRY ile olası işbirliklerinin tanınmayacağı belirtilmiştir.⁸ Türkiye, bu hükümsüz ruhsatlarla deniz alanlarında araştırma yapmayı planlayan ülkelere ve şirketlere de durumun önemini belirtmiştir. Ada'daki kurucu halklardan biri olarak Kıbrıs Türklerinin de konudaki görüş ve eylemlerinin dikkate alınması ve Kıbrıs müzakereleri sürecine uygun olarak bu konuda hak ihlal edecek eylemlerden kaçınılması gereğine dikkat çekilmiştir.⁹ GKRY, Türkiye'nin uyarılarını ve itirazlarını dikkate almamış ve aksine krizi bir adım daha tırmandırmayı tercih ederek ilan ettiği ruhsat sahalarında hidrokarbon arama faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere ihaleye çıkmıştır. İhalenin sonucunda, 24 Ekim 2008'de ABD merkezli Noble Energy adındaki şirket 12 numaralı sahada petrol arama ruhsatı alma hakkı kazanmış ve GKRY ile gerekli anlaşmayı imzalamıştır.¹⁰

GKRY'nin verdiği ruhsattan sonra Noble Energy 2011 yılında sondaj çalışmalarına başlayınca, Türkiye

GKRY'nin, Türkiye'nin de olası kıta sahanlığı alanını ihlal eden hidrokarbon arama ruhsat sahaları ilan kararından sonra Türk Dışişleri Bakanlığı eylemin uluslararası hukuka uygun olmadığını iki önemli sebebe dayandırarak belirtmiştir. Birincisi, bölge Türkiye'nin olası kıta sahanlığı alanıyla kesişmektedir, ikincisi ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin Kıbrıs Adası üzerinde hak ve yetkilerinin bulunduğu.

krizde itiraz ve uyarı içeren “zorlayıcı diplomasi”¹¹ hamlelerinin üzerine “misilleme”¹² siyasetinin bir parçası olarak krizde kendi tarafından bir hamlede bulunarak krizi tırmandıran bir eylem seviyesine geçmiştir.¹³ Bu noktada, Türkiye ile KKTC arasında Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Antlaşması 21 Eylül 2011 tarihinde imzalanmıştır.¹⁴ Söz konusu antlaşma ile Türkiye ile Kıbrıs Adası arasındaki deniz sahası, Rumların kontrolünde olan Ada'nın en batı noktasıyla Türklerin kontrolünde olan Ada'nın en doğu noktası esas alınarak çizilen sınırlandırma hattı ile tespit edilmiştir.¹⁵ Bu deniz sahası, Türkiye'nin Akdeniz'de saklı tuttuğu haklarına uygun iken, aynı zamanda Ege Denizi'ne ilişkin hak ve iddialarına da uygun olarak belirlenmiştir. Türkiye ile KKTC arasındaki antlaşma Kıbrıs'ta kurucu halklardan biri olarak Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs Adası'nın bütünü üzerinde hak sahibi olduğunu iddia etmesi bakımından önemlidir. Böylece KKTC'nin ve GKRY'nin sadece kendilerine ait deniz sahalarında hak sahibi olabilecekleri algısının önüne geçilmiştir. Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıs Adası'na ait tüm deniz yetki alanlarındaki haklardan faydalanması gerektiği yönündeki iddia, bu antlaşma ile kayda geçirilmiştir. Ayrıca KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu, arama ve sondaj faaliyetlerini hem GKRY'nin hem de KKTC'nin eş zamanlı ve karşılıklı olarak durdurmasını içeren bir öneriyi de krizin çözüm sürecini destekleyecek bir öneri olarak BM Genel Sekreteri'ne sunmuştur.¹⁶

GKRY, Türkiye'nin ve KKTC'nin uyarılarına rağmen hidrokarbon ruhsat sahalarına ilişkin ikinci bir ihale açacağını duyurarak krizi tırmandırmayı tercih etmiştir. 11 Şubat 2012 tarihinde çıktığı ilan 12. blok sahası hariç 1-11 ve 14. blok sahalarını kapsamaktadır.¹⁷ GKRY'nin ikinci tur ihalesinin sonucunda ENI Cyprus Limited ve Kogas Cyprus Limited 2, 3 ve 9 blok sahalarının, TOTAL E&P Cyprus BV ve ENI Cyprus Limited 10 ve 11 blok sahalarının lisansını almışlardır.¹⁸ Türk Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Selçuk Ünal, “Kıbrıs'ın güney bölümünde KKTC'nin TPAO'ya verdiği ruhsat sahalarının bu blok sahalarıyla çakıştığını” belirtmiştir. Ünal'a göre

uluslararası petrol şirketleri bu alanda çalışmalarda bulunmaları halinde “KKTC ve TPAO ile karşı karşıya” gelebilecek ve bu durum “arzu edilmeyen gerginliklerin” ortaya çıkmasına sebep olabilecektir.¹⁹ GKRY, 2 Haziran 2016 tarihinde ise lisansı alınmamış 6, 8 ve lisans süresi dolan 10 numaralı bloklar için üçüncü tur lisans ihalesini açmıştır.²⁰ Üçüncü tur ihale sonucunda 6 ve 8 numaralı sahaların TOTAL E&P Cyprus BV ve ENI Cyprus Limited tarafından, 10 numaralı sahanın ise Exxon Mobile ve Qatar Petroleum tarafından lisans hakları alınmıştır.²¹

Türkiye'nin Tepkileri

2000'li yıllarda Doğu Akdeniz hidrokarbon enerji kaynakları adeta karşıt cephelelerin ortaya çıktığı bir mücadele alanı halini almıştır.²² Bölgede geniş doğaz gaz ve petrol rezervlerinin olduğu iddia edilmektedir. ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi (United States Geological Survey) tarafından 2010 yılında yayınlanan raporda “Kıbrıs, Suriye, Lübnan ve İsrail arasında kalan Levant Havzası'nda tahminen 3,45 trilyon metreküp (122 trilyon kübik feetlik) doğal gaz” rezevi ile “1,7 milyar varil petrol” bulunduğu belirtilmiştir.²³ 8 Temmuz 2021'de yayınlanan son rapora göre bölgede henüz keşfedilmemiş, ortalama 3,1 milyar varil petrol (doğal gaz sıvıları dâhil) ve 8,1 kübik feetlik konvansiyonel gaz kaynağı olduğu tahmin edilmektedir.²⁴ Doğu Akdeniz'de yaşanan krizin esasını da bu kaynakların kullanılması oluşturmuştur.²⁵

Doğu Akdeniz'de zaten çok uzun zamandır var olan krizin boyutları 2017 sonlarından itibaren bölgeye büyük enerji şirketlerinin ilgi göstermesi nedeniyle bir üst seviyeye geçmiştir. İtalyan ENI ve Fransız Total şirketleri ile GKRY'nin yaptığı anlaşmalar ve verdiği arama izinleri Doğu Akdeniz'de zaten var olan tansiyonu arttırmıştır.²⁶ Bu süreçte 2018'de savaş gemilerinin arama çalışmalarını durdurması, 2019 yaz ayları boyunca Türkiye ile Yunanistan arasında gerginliği arttırmıştır. Bu gerginliğin ortaya çıkmasının arka planında 2018'de GKRY'nin yetkilendirdiği EXXON Mobil'in bölgede arama çalışmalarına başlamasının ardından 2019'da büyük bir gaz rezervi bulunduğunu açıklamasının etkisi göz ardı edilmemelidir.²⁷ 2018'de yeniden gündeme gelen kriz ile 2019 yazı oldukça hareketli geçmiştir. 2020 yılı Türkiye'nin ve Yunanistan'ın ardı ardına yayınladığı NAVTEX'ler çerçevesinde krizi bir üst seviyeye tırmandırabilecek eylemlerin ortaya çıktığı yıl olmuştur.

Türkiye, Doğu Akdeniz'de yaşanan bu krize tepkisini bölgede faaliyet gösteren şirketlerin çalışmalarını zorlayıcı tedbirlerle durdurarak, bölgede sismik araştırma ve sondaj faaliyetlerini arttırarak, bu noktadaki teknik altyapısını güçlendirerek göstermiştir. Ancak Türkiye'nin esas amacı “Türkiyesiz bir Doğu Akdeniz haritası”²⁸ çizilemeyeceğini göstermek olmuştur. Bu noktada “Doğu Akdeniz'de tehdit, baskı ve şantaj diline boyun eğilmeyeceği,”²⁹

“bölgede var olan hidrokarbon kaynakları konusunda” Türkiye’nin ve Türk milletinin meşru menfaatlerinin korunmaya çalışıldığı ve “geçerliliği olmayan maksimalist haritalar üzerinden” Türkiye’nin “sahillerine hapsedilme girişimlerine itiraz edildiği”³⁰ en üst makamlardan beyan edilmiştir. Kriz süresince Türkiye’nin misilleme stratejisi izlemiş olduğu söylenebilir. Türkiye’nin tepkisinin örneği, 12 Şubat 2018’de İtalyan Petrol Şirketi ENI adına sondaj çalışması yürüten “Saipem 12000” isimli geminin Türk savaş gemileri tarafından durdurulmasında görülebilir. Herhangi bir arama çalışması yapmadan bölgeden geminin ayrılması sonrası açıklama yapan şirketin CEO’su Claudio Descalzi “endişelenmediklerini” ancak “birileri savaş gemisi ile gelirse o kuyuları kazamayacaklarını” ve “kuyu kazarak savaş çıkartmak”³¹ istemediklerini ifade etmiştir. Ayrıca bölgede Türk gemileri araştırma yaparken çalışmalarda bulunan gemiler Türk donanması tarafından korunmuştur.

8 Mayıs 2018’de GKRY, Yunanistan ve İsrail üçlü zirvesinde Doğu Akdeniz’de çıkacak doğal gaz ve petrolün East Med adı verilen bir boru hattı ile Kıbrıs’tan önce Yunanistan’ın Girit adasına, oradan da Yunanistan’ın Mora Yarımadası’na, daha sonra da İtalya’ya aktarılması yönünde bir işbirliği protokolü gerçekleştirilmiştir. Bu tehdit karşısında Türkiye’nin attığı adım ilk sondaj gemisi Fatih’in 2018 Haziran ayında Antalya’ya gönderilmesi olmuştur. Nitekim Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez 2018 yılı ağustos ayında Fatih sondaj gemisinin “bir iki ay içinde Antalya açıklarında sondaj çalışmalarını yapmaya başlayacağını” ilan etmiştir. 19 Haziran 2018’de GKRY, Mısır yönetimi ile bir doğalgaz anlaşması imzalamıştır.³²

Türkiye, GKRY, Yunanistan, İsrail ve Mısır’ın katıldığı bir blok üzerinden Doğu Akdeniz’de enerji kaynakları bağlamında kendisine karşı bir ittifak kurulacağı algılamasına kapılmış ve bölgeye kendi keşif gemilerini göndermiştir. Türk dış politikasının dostça ilişkilerden yoksun olduğu böyle bir dönemde bu hamle Türkiye’de yoğun bir tepki ile karşılanmıştır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez Türkiye’nin denizlerdeki varlığının Fatih sondaj gemisi ile Barbaros ve Oruç Reis gemileri ile güçlendiğini açıklamıştır.³³ Dönmez Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki enerji politikasının kararlı tutumunu şu sözler ile ortaya koymuştur: “Doğu Akdeniz’de Türkiye’nin onay vermediği, rızasının olmadığı hiçbir projenin oldu bittiye getirilmesine izin vermeyeceğiz. Tek taraflı, Türkiye’nin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin haklarının yok sayıldığı, adadaki tarafların eşit ve adil pay almadığı bir sisteme geçit vermeyeceğiz. Türkiye’nin bu konudaki tavrı ve duruşu nettir. Uluslararası hukuktan kaynaklı hak ve menfaatlerimizi sonuna kadar korumaya kararlıyız.”³⁴

Doğu Akdeniz’deki karşılıklı restleşme de bu hamleler üzerinden başlamıştır. Aynı dönemde Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan, “Savaş gemilerimiz, hava kuvvetlerimiz ve diğer güvenlik birimlerimiz şu anda bölgedeki gelişmeleri gerektiğinde her türlü müdahaleyi yapma yetkisiyle yakından takip ediyorlar. Kıbrıs açıklarında faaliyet yürüten yabancı şirketlere Rum tarafına güvenererek, haddi olmayan işlere alet olmamalarını tavsiye ediyoruz. Bizim için Afrin ne ise Ege’deki, Kıbrıs’taki haklarımız da odur” şeklinde bir açıklama yapmıştır.³⁵ 4 Ekim 2018’de konu ile ilgili açıklama yapan Türk Dışişleri Bakanlığı “Mart 2004 ve 2013 yıllarında verilen notalarında belirttiği üzere” kıta sahanlığındaki doğal

kaynaklar üzerinde yapılacak olan her türlü çalışmanın Türkiye'nin iznine tabi olarak yürütülmesi gerektiğini vurgulamış ve Türkiye'nin "kıta sahanlığındaki hak ve menfaatlerini korumak için gerekli tedbirleri" alacağını ve "sondaj dahil faaliyetlerini yürütmeye devam edeceğini"³⁶ ilan etmiştir. Bu açılardan 2018 yılı ekim ayı karşılıklı restleşmelerin yaşandığı bir dönem olarak görülebilir. Kıbrıs'ın Kuzeybatısında sismik araştırma yapan Barbaros Hayrettin Paşa gemisinin Yunanistan deniz kuvvetlerinin HS Nikiforos Focas (F 466) fırkateyni tarafından taciz edilmesi tansiyonu yükseltmiş ve Barbaros Hayrettin Paşa gemisine TCG Giresun fırkateyni refakat etmeye başlamıştır. Bütün bu gelişmeler ışığında, Türk Deniz Kuvvetleri'ne bağlı fırkateynler, hücumbotlar ve denizaltılar bölgeye gönderilmiştir.³⁷ Aynı dönemde Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) sondaj gemisi Fatih Antalya açıklarında Akdeniz'in doğusunda petrol ve doğalgaz arama çalışmalarına başlamıştır.³⁸ Aynı dönemde Doğu Akdeniz'de ardı ardına gelecek olan askeri tatbikatlar silsilesinin ilk adımlarının da ortaya çıktığı söylenebilir. Türkiye 29 Eylül 2018'de Mavi Balina 2018 Tatbikatı'na ev sahipliği yaparken, 30 Ekim 2018'de Nemesis 2018 ve 6 Kasım 2018'de Mısır ve Fransa ortak askeri tatbikatı (Mısır karasularında) yapılmıştır.

Avrupa Birliği'nin Krize Bakışı

Avrupa Birliği dünya enerji merkezlerine uzak olması sebebiyle enerjiyi dışarıdan tedarik etmektedir. Bu sebeple enerji üretmediği için enerji üretim politikalarını yönlendirmeye dayanan bir enerji politikası vardır. 2021 yılında Avrupa Birliği enerji kaynak ülkelerinden en önemlisi Rusya'dan ihtiyacı olan doğal gazının %36'sını karşılamakta iken 2022 yılı itibariyle oran %18'e düşmüştür.³⁹ Bu dikkat çekici düşüşün sebebi Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında gelişen ve Avrupa'yı önemli ölçüde etkileyen enerji krizidir. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ile başlayan bölgedeki revizyonist politikaları AB'yi alternatif enerji arayışlarına itmiştir. Akdeniz'in AB'nin enerji hatlarına yakın olması Doğu Akdeniz'deki

rezervlerin önemini arttırmıştır. AB Levant ve Kıbrıs etrafındaki hidrokarbon faaliyetlerini dikkatle takip etmektedir.

Avrupa Birliği, Doğu Akdeniz'de başlayan hidrokarbon keşiflerine kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek bakımından önem vermektedir. Bölgedeki iç savaşlar, Kıbrıs meselesi gibi istikrarsız durumlar devam ederken Akdeniz'deki kaynakların keşfi ve taşınması problem teşkil etmektedir. Fakat bütün gelişmelere rağmen İsrail, GKRY ve Mısır'ın, elde edilebilecek kaynakları Yunanistan üzerinden Avrupa'ya taşıyabilmesi mümkün olabilir. Söz konusu güzergâh uzun ve büyük bir kısmı deniz altından geçeceği için kaçınılmaz olarak yüksek maliyetlidir.

AB'nin Doğu Akdeniz'de bir mücadele alanına dönüşen hidrokarbon arama faaliyetlerine karşı tavrı Türkiye'nin AB üyelik müzakere süreçlerine de yansımaktadır. 2009 yılı itibariyle Türkiye'nin İlerleme Raporlarında bu durumu görmek mümkündür. 2009 yılı Türkiye İlerleme Raporunda GKRY'nin revizyonist politikasına karşı Türkiye'nin donanması ile bu eylemleri engelleme girişimleri eleştirilmiştir.⁴⁰ 2012 yılında ise GKRY'nin hidrokarbon arama ruhsatları veriyor olmasına Türkiye'nin gösterdiği tepkiler, GKRY'nin eylemlerinin, "BM Deniz Hukuku Sözleşmesi dâhil, uluslararası hukuka ve AB müktesebatına uygun olarak, diğerleri yanında, ikili anlaşmalar yapma, doğal kaynaklar ile ilgili arama yapma ve bunlardan yararlanmayı da kapsayan egemenlik hakları olduğu..."⁴¹ şeklinde yanıtlanmıştır. 2014, 2015, 2016 yıllarında Türkiye İlerleme Raporlarında da Türkiye'nin GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki eylemlerini engelleme girişimleri, bağımsız ve egemen bir devletin haklarına müdahale olarak değerlendirilmiştir. 2018 yılında ise İtalyan şirket olan ENI'ye ait gemi, GKRY adına bölgede faaliyet gösterirken, Türk donanmasına ait bir gemi tarafından bölgeden uzaklaştırılmıştır. Geminin Avrupa Birliği üyesi ülke olarak İtalya menşeli bir şirkete ait olması krizi AB-Türkiye boyutuyla tırmandırmıştır. AB Konseyi kararlarında⁴² Türkiye'nin eylemini "hukuksuz" olarak tanımlamış ve Türkiye'den eylemlerini "durdurmasını" istemiştir. Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye baskısı bu istekle sınırlı kalmamış ve AB Dış İlişkiler Konseyi yaptırım kararları almıştır. Bu yaptırımlar; Türkiye'nin 2020'de alması planlanan mali yardımlarda kesinti yapılmasını, Ortaklık Konseyi siyasi görüşmelerine ara verilmesini, Havacılık Anlaşması müzakerelerinin askıya alınmasını ve Avrupa Yatırım Bankası tarafından Türkiye'ye verilmesi planlanan kredinin askıya alınmasını öngörmüştür. Türkiye'nin bölgedeki sondaj faaliyetlerini durdurulması üzerine ise Avrupa Konseyi sondaj faaliyetlerinden sorumlu olan kurum ve bireylere yaptırım kararı almıştır. Bu karara göre; ilgili birey ve kurumların mal varlığının dondurulması, Avrupa Birliği ülkelerine seyahat yasağı getirilmesi ve AB fonlarını kullanmasının engellenmesi hedeflenmiştir.

AB'nin Doğu Akdeniz'de bir mücadele alanına dönüşen hidrokarbon arama faaliyetlerine karşı tavrı Türkiye'nin AB üyelik müzakere süreçlerine de yansımaktadır. 2009 yılı itibariyle Türkiye'nin İlerleme Raporlarında bu durumu görmek mümkündür. 2009 yılı Türkiye İlerleme Raporunda GKRY'nin revizyonist politikasına karşı Türkiye'nin donanmasıyla bu eylemleri engelleme girişimleri eleştirilmiştir.

Krizin Yeni Aşaması: İttifaklar, NAVTEX'ler ve EastMed Projesi

4 Kasım 2018'de Kıbrıs Rum yönetimi, Amerikan Exxon Mobil ve Katar Petrol ortaklığından oluşan konsorsiyumun sondaja başlayacağı gerekçesiyle bölgeyi deniz trafiğine kapatan bir NAVTEX yayınlamıştır. Bu NAVTEX, 10 Kasım 2018'dan 25 Şubat 2019'a kadar 10 numaralı parselde doğalgaz araması yapılacağını ilan etmiştir ve Exxon Mobil çalışmalarına 15 Kasım 2018 itibarıyla başlamıştır. Bu gelişmeler karşısında 18 Kasım 2018'de Türk Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy "Exxon Mobil şirketinin Kıbrıs Adası açıklarında, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin verdiği sözde 10 numaralı 'parselde' doğalgaz arama faaliyeti başlatması bölgenin istikrarına katkıda bulunmamaktadır" şeklinde bir açıklama yapmış ve Türkiye'nin "Rumların tek yanlı arama ve çıkarma çalışmalarına iştirak eden şirketlere yönelik ikazını" tekrarlamıştır.⁴³ Türkiye'nin kaygısını arttıran bir diğer gelişme, 2018 yılından itibaren Doğu Akdeniz'de bir enerji forumu oluşturma girişimlerine kendisinin davet edilmemiş olmasıdır. Bu süreçte 14 Ocak 2019'da GKRY, Yunanistan, İsrail, İtalya, Ürdün, Filistin ve Mısır'ın enerji bakanlarının katılımıyla bölgede gaz üretimi, tüketimi ve geçiş ülkelerini bir araya getirmeyi hedefleyen Doğu Akdeniz Gaz Forumu oluşturulmuştur.⁴⁴ 27 Şubat 2019'dan 8 Mart 2019'a kadar olan süreçte Türkiye Mavi Vatan 2019 tatbikatını Karadeniz, Akdeniz ve Ege Denizinde eş zamanlı olarak gerçekleştirmiştir. Kamuoyunda neden o dönemde ve neden "Mavi Vatan" ismi ile gerçekleştirildiği tartışılan bu tatbikat, temelde GKRY ve Yunanistan tarafından Exxon Mobil şirketinin 150 ile 225 milyar metreküp arasında değişen miktarda doğalgaz bulduğunu dünya kamuoyuna ilan etmesinin ardından gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin milli çıkarları gereği bu duruma tepki vermesi gerektiğinin altı çizilmiştir.⁴⁵

Yaşanan süreçte Yunanistan, GKRY, İsrail, Mısır, Lübnan, Ürdün ve Filistin gibi bölge ülkelerinin kendisi karşısında ittifaklar kurma hamleleri geliştirdiği şüphesi ve Doğu Akdeniz'den "dışlandığı" algısıyla Türkiye 27 Kasım 2019'da Libya Hükümeti ile bir mutabakat imzalamıştır. İlgili mutabakat, Türkiye'nin güney batı sahilleri ile Libya'nın kuzey doğu sahilleri arasındaki deniz bölge alanlarının belirlenmesine yöneliktir.⁴⁶ Bu noktada Türkiye'nin temel hedefi kendisine karşı oluşturulmaya çalışılan ittifaka karşı hamle oluşturmaktır. Bu noktadan sonra Türkiye ilan ettiği NAVTEX'lerde Libya ile gerçekleştirilen mutabakatı esas almıştır. Yunanistan ise zaten "hukuksuz" olarak gördüğü anlaşmanın ihtilafli bölgeleri kapsayan kısmına itiraz etmiştir.

Doğu Akdeniz Gaz Forumu, 22 Eylül 2020'de resmi bir statü kazanmış ve bölgesel bir anlaşmaya dönüşmüştür. Bu arada, 2 Ocak 2020'de, EastMed projesi Yunanistan Başbakanı Kyriakos Miçotakis, İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu ve GKRY

Cumhurbaşkanı Nikos Anastasiades'in katıldığı bir törenle Atina'da imzalanmıştır.⁴⁷ Ancak EastMed projesi Levant Havzası'ndan Avrupa'ya uzanan hatta 1300 mil uzunluğunda bir boru hattı olarak planlanmış ve projenin çok büyük bir kısmının (yaklaşık 1000 mil) deniz altından geçecek olması kendisine şüphe ile yaklaşılmasına neden olmuştur. Bu açıdan pek çok analist "bu büyüklükte bir projenin ekonomik olarak gerçekleştirilebilmesi güç", projenin geçmesi planlanan bazı alanlarda deniz dibinin volkanik olması gerekçesi ile "mühendislik açısından çok zorlu" ve "projenin ekonomik getirisinin sabit maliyetler göz önünde bulundurulduğunda tartışmalı" olduğu yorumlarında bulunmuştur.⁴⁸ Yakın Doğu Politikası Enstitüsü'nün (Bernstein Program on Gulf and Energy Policy) Körfez ve Enerji Politikası Direktörü Simon Henderson'a göre EastMed projesi "çok uzun," "çok derin" ve projeyi gerçekleştirme maliyetine katlanılmasına değecek kadar "gaz yok"tur.⁴⁹ Boru hattı için bir yıllık fizibilite, beş yıllık inşaat süreci ve yaklaşık 2,4 milyar Euro bir maliyet öngörülmüştür.⁵⁰

Türkiye'nin Libya ile imzaladığı mutabakata karşı Yunanistan'ın gerçekleştirdiği en ilginç hamle ise 6 Ağustos 2020'de Mısır ile deniz yetki alanlarını sınırlandırma antlaşması imzalamak olmuştur.⁵¹ Bu noktada Türkiye, Yunanistan ile Mısır'ın deniz yetki alanları anlaşmasına tepki olarak bu kez Oruç Reis gemisinin Akdeniz'e açılacağını duyurmuş ve kendisine iki savaş firkateyninin eşlik edeceğini açıklamıştır. Nitekim aynı bölge için aynı tarihlerde Yunanistan da NAVTEX ilan etmiştir. Özellikle 25 Ağustos 2020'den itibaren taraflar Akdeniz'de karşı karşıya gelmiştir. Türkiye sondaj ve araştırma platformlarının tehdit altında bulunduğu bu dönemde Doğu Akdeniz'deki angajman seviyesini gemi komutanı seviyesine kadar indirmiştir. Bu durum 2020 yılında Türkiye ile Yunanistan'ı adeta savaşın eşliğine getirmiştir. Bu süreçte Atina yönetimi uluslararası hukuka aykırı olmasına rağmen silahlı statüdeki Meis Adası'na asker çıkartmıştır.⁵² Türkiye ise Doğu Akdeniz ve Ege Denizi'nde teyakkuza geçmiştir. Özellikle Yunanistan'ın provakatif hamlelerinin Fransa tarafından desteklenmesi Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e savaş gemileri göndermesine ve ilan edilen NAVTEX deniz alanlarının yanı sıra savaş uçaklarının da bölgede görev yapmasına neden olmuştur. Aynı dönemde Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan yaptığı bir açıklamada "Oruç Reis'imize sakın saldırmayın, saldıracak olursanız bunun bedelini ağır ödersiniz dedik ve bugün ilk cevabı aldılar"⁵³ söylemiyle geminin bir süredir Yunan donanması tarafından takip edildiğini doğrulamıştır. Bu süreçte Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri yatıştırmayı amaçlayan Almanya Dışişleri Bakanı Heiko Maas ise "Yunanistan'ın sesinin özel bir ağırlığı olacak" söylemi ile bir taraftan bir AB üyesini Türkiye'ye karşı savunurken; öte yandan her iki tarafı da uyarmıştır. Bu açıklamanın bir diğer ilginç yönü ise Maas'ın "Türkiye'nin bölgedeki eylemleri bizi derinden endişelendiriyor" söylemidir. Nitekim aynı

Bu arada, 2 Ocak 2020’de, EastMed projesi Yunanistan Başbakanı Kyriakos Miçotakis, İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu ve GKRY Cumhurbaşkanı Nikos Anastasiades’in katıldığı bir törenle Atina’da imzalanmıştır. Ancak EastMed projesi Levant Havzası’ndan Avrupa’ya uzanan hatta 1300 mil uzunluğunda bir boru hattı olarak planlanmış ve projenin çok büyük bir kısmının (yaklaşık 1000 mil) deniz altından geçecek olması kendisine şüphe ile yaklaşılmasına neden olmuştur.

dönemde Amerikan Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Doğu Akdeniz’deki ülkelerin “güvenlik, enerji ve karasuları ile ilgili sorunlara diplomatik ve barışçıl çözümler bulması” gerektiğinin altını çizmiştir. Yine Pompeo’ya göre “Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kendi münhasır ekonomik bölgesinde bulmuş olduğu hidrokarbon da dahil olmak üzere doğal kaynaklarını kullanma[ya] hakkı var”dır.⁵⁴ Bu dönemde İHA kaynaklı bir habere göre Suriye sınırında görev yapan bazı tanklar Edirne’ye gönderilmeye başlanmıştır.⁵⁵ Angela Merkel’in girişimleri sonrasında kriz göreceli olarak yatışsa da Doğu Akdeniz’de 2020 yazı olduğundan çok “daha sıcak” ve çok “daha tuzlu” geçmiştir.⁵⁶

2 Ocak 2020’de EastMed Proje’sine imza atan GKRY, İsrail ve Yunanistan’ın hâlihazırda projeyi finanse etmeleri mümkün görünmemektedir. Daha sonra projeye dâhil olacağı söylenen İtalya ise aradan geçen üç yılın ardından hala EastMed projesine katılmamıştır. Bahsi geçen devletlerin projeye destek vermesini bekledikleri bir diğer ülke ise ABD olmuştur. Donald Trump Başkanlığı döneminde örtülü olarak destek verilebileceği gündeme gelmiş olsa da Biden ve çevresi böyle bir hamleyi doğru bulmamıştır. Nitekim ABD projenin bölgenin istikrarsızlaşmasına hizmet edeceği gibi ekonomik ve ekolojik de olmadığı görüşünde olmuştur.⁵⁷

Son Dönemde Yaşanan Gelişmeler

Almanya’nın krize müdahale etmesiyle birlikte “savaştan kaçınırken,” Cumhurbaşkanı Erdoğan “Kahraman ordumuzun desteklediği kararlı duruş karşısında diyalogu kabul etmek zorunda kaldılar. Gerilimi yeniden tırmandırmak da çatışma çıkarmak da karşımızdakilerin tercihidir. Biz diyalog kanallarını açık tutacağız”⁵⁸ açıklamasında bulunmuştur. BM 27 Kasım 2019’da Türkiye-Libya mutabakatının kayda geçirildiğini ilan etmiştir. 2 Kasım 2019’da konu ile ilgili açıklamalarda

bulunan Türk Dışişleri Bakanlığı Doğu Akdeniz’de “geçtiğimiz yıllarda yaşanan gerginliklerin nedeni Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin (GKRY) maksimalist deniz yetki alanı iddiaları” olduğunun altını çizmiştir. Bu süreçte gerginliğin görece yumuşaması üzerine Yavuz sondaj gemisi bölgeden ayrılırken Barbaros faaliyetlerine devam etmiştir. Nitekim 30 Kasım itibarıyla Oruç Reis Gemisi Antalya Limanı’na dönmüştür.⁵⁹ AB 14 Ekim 2019’da Doğu Akdeniz’de hidrokarbon çıkarmak için ruhsatsız arama faaliyetlerinden sorumlu veya bu faaliyetlerde bulunan birey ve kurumlara yaptırım uygulanması kararı almıştır. 1 Ekim’de toplanan AB Liderler Zirvesi’nde Yunanistan, GKRY ve Fransa bir arada hareket etse de Almanya, İtalya ve İspanya gibi ülkelerin tavrı karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. AB zirvesi, yaptırım kararına ek olarak iki TPAO yetkilisinin adının bulunduğu tedbir listesini genişletmeye yönelmiştir. Türkiye ise Aralık 2020’den itibaren yayınladığı NAVTEX’lerde faaliyet alanını Antalya Körfezi ile sınırlı tutmuştur. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan Doğu Akdeniz’de konunun bütün tarafların bir araya getiren bir enerji işbirliği forumunun kurulmasını önermiştir:

“Türkiye’nin ve KKTC’nin içinde yer almadığı hiçbir denklemden Akdeniz barışı çıkmayacağı herhalde artık anlaşılmıştır. Altını çizerek ifade etmek isterim ki Türkiye, Akdeniz’de gerilimden değil, barıştan, iş birliğinden, hakkaniyetten ve adaletten yanadır. Akdeniz, bizleri ayıran değil, hepimizi birbirimize yakınlaştıran, birleştiren, iş birliğimizi güçlendiren bir denizdir, öyle olmalıdır. Doğu Akdeniz’i bir rekabet alanı olmaktan çıkartıp uzun vadeli çıkarlarımıza hizmet edecek bir iş birliği havzası haline getirmeliyiz. [...]”⁶⁰

Oruç Reis gemisinin Antalya Körfezi’ne çekilmesi ve Angela Merkel’in gerçekleştirdiği arabuluculuk çalışmaları sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasında 25 Ocak 2021’de “istikşafî görüşmeler” yeniden başlamıştır. Ayrıca bu dönemde 2013 yılından itibaren gerilimli bir seyir izleyen Türkiye-Mısır ilişkilerinde de bir yumuşama sağlanmıştır. Bu yumuşama Doğu Akdeniz’de yaşanan krizi de etkilemiştir. Nitekim Mısır 18 Şubat 2019’da ilan ettiği ihalede “18 numaralı parselin bulunduğu bölgeyi, Türkiye’nin Birleşmiş Milletler’e bildirdiği kıta sahanlığı sınırlarını dikkate alarak” belirlemiştir.⁶¹ Yine de bu dönemde Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin yapılan görüşmelere rağmen tam olarak yumuşadığını söylemek mümkün değildir. 15 Nisan 2021’de Yunan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias ile Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu arasında ortak basın toplantısında kameralar önünde karşılıklı sert söylemlerin kullanıldığı bir tartışma yaşanmıştır. Çavuşoğlu, “Yunanistan’ın çözüm üretmek yerine Avrupa Birliği ve üçüncü ülkeleri arkasına alarak Türkiye’ye maksimalist pozisyonlarını kabul ettirmeyi umut ettiğini” kaydetmiştir. Çavuşoğlu’na göre AB ve bazı AB üye ülkeleri “Yunanistan’ın değirmenine su taşımaktadır”.⁶²

Doğu Akdeniz'deki gerginlik azalmışken 4 Ekim 2021'de Nautical Geo isimli araştırma gemisi Türk kıta sahanlığına izinsiz girme teşebbüsünde bulunmuş ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı unsurlarca Türk kıta sahanlığının dışına çıkarılmıştır.⁶³ Bu süreçte GKRY Enerji Bakanlığı Kasım-Aralık 2021'de yeniden bir sondaj programı başlatılacağını ilan etmiştir.⁶⁴ Bu haberler üzerine GKRY ve Yunanistan'ın yeni bir NAVTEX ilan ederek KKTC'nin yetki alanlarında yeni bir araştırma yapma çalışmasında bulunmasına karşı Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Tanju Bilgiç "Hem Yunanistan hem GKRY Doğu Akdeniz'de gerginliği artıracak adımlar atıyor. Akdeniz'de kıta sahanlığımıza araştırma gemileri gönderme çabaları devam ediyor. Biz bu tahriklere hem sahada hem masada yanıtlarını veriyoruz. Haklarımızın ihlaline de asla müsaade etmiyoruz"⁶⁵ yanıtını vermiştir. Bununla beraber, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki krize yaklaşımının Ocak 2022'den itibaren yumuşamış olduğunu belirtmek mümkündür. Hiç şüphesiz bu noktada yaşanan en önemli gelişme ABD'nin EastMed Projesi'ne olan desteğini geri çekmesi olmuştur. Özellikle sürecin en başından itibaren hayata geçirilmesi istenmeyen proje -Rus gazından 1,5-2 kat pahalı olması sebebiyle- tartışmalı olmuştur. Nitekim ABD Ocak 2022 itibarıyla EastMed projesinden desteğini çekmiş ve projeyi desteklemediğini hem İsrail'e hem de Yunanistan'a bildirmiştir.⁶⁶

Kıbrıs etrafındaki kaynaklara bakacak olursak, ilk araştırmaların başladığı dönemlerde tahmin edilenin altında oranlar olduğu görülmüştür. GKRY'nin ilan ettiği sahalardan olan Afrodit'te tahmini 4,5 trilyon kübik feet doğal gaz EastMed kadar büyük ve maliyetli bir projenin yapımını şimdilik imkânsız hale getirmiştir. Nitekim EastMed'in ardından Fransız Total ve Amerikan Exxon Mobil şirketleri de Girit'te sismik araştırma faaliyetlerini süresiz olarak durdurduklarını açıklamıştır.⁶⁷ Yine de son dönemde Türkiye ve KKTC Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları noktasında hem kararlılıklarını hem de işbirliklerinin devam ettiğini göstermek üzere 21 Mayıs 2021'de "İktisadi ve Mali İşbirliği Anlaşması" yapmıştır.⁶⁸ Keza Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki etkinliğini ve kapasitesini artırma çabaları Abdülhamit Han isimli yeni bir sondaj gemisinin alınmasıyla sürdürülmektedir. Her ne kadar gemi egemenliği tartışmalı bölgelerde henüz faaliyet göstermemekle birlikte Türkiye "her türlü tahrik ve usulsüz girişimler karşısında" Doğu Akdeniz'deki haklarını "kararlı bir şekilde" savunmayı sürdüreceğinin altını çizmektedir.⁶⁹

Sonuç

Doğu Akdeniz'de büyük bir hidrokarbon rezervi bulunduğu iddialarının ortaya atılmasından sonra Türkiye ile GKRY arasında gelişen bir krize dönüşen ve süreç

içerisinde çok sayıda aktörün dahil olduğu Doğu Akdeniz deniz yetki alanları krizi şimdilik gündemden düşmüştür. Bu süreçte Türkiye Doğu Akdeniz'deki ekonomik kaynaklara erişiminin kısıtlandığı, hem kendisinin hem de KKTC'nin hak ve çıkarlarının gasp edilmeye çalışıldığı algısı ile hareket etmiştir. Türkiye ilgili konuda hak ve çıkarlarını korumak için kriz yönetiminde ilk başta düşük seviyeli olarak 'dene-gör'e dayalı, zorlayıcı diplomasi stratejisi ve misilleme uygulamıştır. Bu stratejinin ilk adımını 2012 yılında Türkiye ile KKTC'nin Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Antlaşması oluşturmuştur. Süreç içerisinde Akdeniz'de kendisine karşı blok oluşturulduğu algısı çerçevesinde hareket eden Türkiye hem sismik gemi sayısını hem de sondaj gemilerinin sayısını arttırmış, bölgede askeri tatbikatlar yapmış, araştırma yapan gemileri donanmasıyla korumuştur. Misilleme stratejisinin ikinci adımında 27 Kasım 2019 tarihinde Libya Ulusal Mutabakat hükümeti ile deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına yönelik mutabakat muhtırasını imzalamıştır. Bu muhtıra Yunanistan'da tepki ile karşılanmıştır. Nitekim buna tepki olarak Yunanistan, Mısır ile 6 Ağustos 2020'de benzer bir anlaşma imzalamıştır. Doğu Akdeniz'de yaşanan kriz ABD'nin EastMed projesine desteğini çekmesinin ardından şimdilik yumuşamıştır. Ancak tetiklenmesine neden olan uyuşmazlık eskisinden çok daha fazla aktörün katılımı ile yerli yerinde durmaktadır. EastMed projesinin gerçekleştirilmemiş olması, Doğu Akdeniz'de Türkiye olmadan atılacak bir adımdan sonuç alınmayacağını göstermesi bakımından bir "zafer" olarak görülmektedir. Ancak bu durum sorunun bütün dinamikleri ile her an yeniden tırmanmaya müsait şekilde ortada durduğunu unutturmamalıdır. Belki de Avrupa'nın doğalgaz krizi ile boğuştuğu günümüzde sorulması gereken soru neden Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının değerlendirilmediğidir.

Sonnottlar

- 1 United Nations, "Law of the Sea Bulletin", No.52 2003, 45.
 - 2 United Nations, "Law of the Sea Bulletin", No.54 2004: 127.
 - 3 United Nations, "Law of the Sea Bulletin", No.57 2005:124- 125.
 - 4 Uluslararası hukuk argümanları ile konuyu değerlendiren Türkiye BM Genel Sekreteri'ne deniz yetki alanları sınırlandırmasının tüm devletlere yükümlülük doğurduğu ve Uluslararası Deniz Hukuku'nun işaret ettiği gibi kapalı veya yarı kapalı deniz niteliğinde olan Akdeniz gibi denizlerde kıyıdaş devletlerin işbirliği yapmaları gerektiğini belirten bir mektup ilemiştir. United Nations, "Law of the Sea Bulletin", No.59 2005, 34.
 - 5 GCA Ministry of Energy, Commerce and Industry, The Hydrocarbons -Prospection, Exploration and Exploitation Law, "http://www.meci.gov.cy/meci/hydrocarbon.nsf/page09_en?page09_en?OpenDocument", [18.03.2023].
 - 6 Sertaç Hami Başeren, TUDAV, "Doğu Akdeniz'de Gerilim", https://tudav.org/calismalar/deniz-alanlari/munhasir-ekonomikbolge/dogu-akdeniz-serhat-h-baseren/, [23.01.2020].
 - 7 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Doğu Akdeniz'deki Ülkelerle Deniz Yetki Alanlarını İlgilendiren İkili Anlaşmalar Yapma Gayretlerini hk.", 30.01.2007, https://www.mfa.gov.tr/no_18—30-ocak-2007_-guney-kibris-rum-yonetimi_nin-dogu-akdeniz-deki-ulkelerle-deniz-yetki-alanlarini-ilgilendiren-ikili-anlasmalar-yapma-gayretlerini-hk_-tr.mfa, [18.03.2023].
 - 8 Bu bağlamda Türk Dışişleri Bakanlığı, ruhsat sahalarını ilan eden yasanın ardından GKRY'nin eylemlerini tanımama gerekçelerini şu nokta- larla belirtmiştir: GKRY Kıbrıs Adası'nın hepsini etmemektedir, Kıbrıs'a ilişkin deniz yetki alanlarında KKTC'nin de hak ve yetkileri vardır. Age.
 - 9 Age.
 - 10 GCA Ministry of Energy, Commerce and Industry, "Granted and Exp- loration Licenses", http://www.meci.gov.cy/meci/hydrocarbon.nsf/page16_en/page16_en? OpenDocument, [22.01.2020].
 - 11 Zorlayıcı diplomasi güç kullanımından ziyade gücün kullanılabilirlik olmasının getirdiği tehditten faydalanarak çözüm bulma arayışıdır. Bu amaçla tek taraflı atılan adımlar çerçevesinde tek yanlı adım atma çaba- sını engellemeye ve yaratılan ihlalden geri adım atturmaya çalışılır. Fuat Aksu, Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi, İstanbul: Bağlam Yay- ınları, 2008, 22.
 - 12 Kriz yönetiminde misilleme stratejisi kendisine karşı gerçekleştirilen bir eylem karşısında risk, tehdit ve tehlike algılayan tarafın aynı araçları kul- lanarak saldırgan tarafa karşılık vermesidir. Alexander L. George, "Strat- egies for Crises Management", Avoiding War, ed: Alexander George, (USA: Westview Press, 1991): 388.
 - 13 Tuğçe Kafdağlı Kuru, "Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Krizinde Üçüncü Aktör Olarak Avrupa Birliği", Avrupa'yı Tartışmak: Dünü, Bu- gününü ve Yarını: Marmara Avrupa Çalışmaları Konferansı 2020 Tebliğler Kitabı, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 2020.
 - 14 T.C. Resmî Gazete (2012), Türkiye Cumhuriyeti İle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Arasında Akdeniz'de Kıta Sahaneli Sınırlandırılması Hak- kında Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun, No:28351, [29.06.2012].
 - 15 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye -KKTC Kıta Saha- nlığı Sınırlandırma Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması", 21.09.2011, https://www.mfa.gov.tr/no_-216_-21- eylul-2011-turkiye_-kktc-kita-sahanligi-sinirlandirma-anlasmasi-im- zalanmasına-iliskin-disisleri-bakanligi-basin-ac_.tr.mfa, [18.03.2023].
 - 16 Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık (2011) "Türkiye Cumhuriyeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Arasında Akdeniz'de Kıta Sahaneli Sın- ırlandırılması Hakkında Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Buldu- ğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu", 1 / 471, No:105 Sayı:114, 14.10.2011, 6-7.
- Derviş Eroğlu, faaliyetlerinin durdurulmamasına alternatif olarak BM girişimiyle ve KKTC, GKRY ve BM temsilcilerinden oluşacak bir komite kurulmasını önermiştir. Bu komite Kıbrıs Adası etrafındaki deniz alanlarında hidrokarbon faaliyetlerini organize edecek, elde edilen gelirlerin paylaşımını sağlayacak ve gelirleri Kıbrıs sorunu çözüm sürecinde kullanacaktır. KKTC Cumhurbaşkanı'nın önerisini GKRY kabul etmiş ve krizi turmandıran eylemlerine devam etmiştir.
- 17 GCA Ministry of Energy, Commerce and Industry, "Granted and Exp- loration Licenses", http://www.meci.gov.cy/meci/hydrocarbon.nsf/page16_en/page16_en? OpenDocument#, [18.03.2023].
 - 18 GCA Ministry of Energy, Commerce and Industry, "Granted and Exp- loration Licenses", http://www.meci.gov.cy/meci/hydrocarbon.nsf/page16_en/page16_en? OpenDocument#, [18.03.2023].
 - 19 "Türkiye 15 ülkeyi uyardı: 'Gaza gelmeyin', https://www.kibrispostasi.com/c35-kibris_haberleri/n85568-turkiye- 15-ulkeyi-uyardi-gaza-gelmeyin,[31.07.2012].
 - 20 GCA Ministry of Energy, Commerce and Industry, "Granted and Exp- loration Licenses", http://www.meci.gov.cy/meci/hydrocarbon.nsf/page16_en/page16_en? OpenDocument#, [18.03.2023].
 - 21 GCA Ministry of Energy, Commerce and Industry, "Granted and Exp- loration Licenses", http://www.meci.gov.cy/meci/hydrocarbon.nsf/page16_en/page16_en? OpenDocument#, [18.03.2023].
 - 22 Cem Gürdeniz, Mavi Vatan'ın Güney Cephesi: Doğu Akdeniz, Ankara: Pankuş Yayınları, 2020: 110.
 - 23 Hüseyin Tamer Hava, "Doğu Akdeniz'deki Doğal Gaz Rezervlerinin Ekonomik ve Güvenlik Boyutuyla Türkiye Açısından Değerlendirmesi", Güvenlik Stratejileri, (Cilt:16, No: 35, 2020): 675-676.
 - 24 ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi aslında Mart 2010 ve Mayıs 2010'da Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına ilişkin iki rapor yayınlamıştır. "Undiscovered Oil and Gas Resources in the Eastern Mediterranean- Sohbet Karbuz", https://www.bilkentepc.com/post/undiscovered-oil- and-gas-resources-in-the-eastern-mediterranean-sohbet-karbuz, [10.04.2023].
 - 25 Doğu Akdeniz'de yaşanan krizin giderek daha yoğun bir hal almasında Türkiye'nin 2010'lu yıllardan itibaren dış politikasında yalnızlaşması etkili olmuştur. Böyle bir dönemde tehdit Türkiye'nin algılamaları da giderek yükselmiştir. Doğu Akdeniz'de hem kendisinden ayrı hem de doğrudan doğruya kendisine karşı GKRY, Yunanistan, İsrail tarafından bir blok oluşturulduğu algısı ile hareket etmiştir. Daha sonra Muham- met Mursi'nin devrilmesinin ardından bu cepheye Mısır dahil olmuştur. Süreci içerisinde ABD ile gerilen ilişkiler ve Fransa'nın bölgeye ilgisi ne- deniyle kriz giderek karmaşık bir hal almıştır. Nitekim Türkiye'nin AB ile olan ilişkileri de Doğu Akdeniz'de yaşanan krizden etkilenmiştir. 2009'dan itibaren AB'nin Türkiye İle Raporlarında Türkiye'nin GKRY'nin petrol arama faaliyetlerinde bulunan sivil gemilerinin Türk donanması tarafından durdurulmasının "ikili ilişkilerin geliştirilmesini engelleyen faaliyetler" biçiminde değerlendirilmiştir. 2011 yılından itiba- ren Türkiye'nin TPAO'ya arama ruhsatları vermesinin ardından AB'den GKRY'yi destekleyen açıklamalar gelmeye başlamıştır. Tuğçe Kafdağlı Kuru, "Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Krizinde Üçüncü Aktör Olarak Avrupa Birliği", Avrupa'yı Tartışmak: Dünü, Bugünü ve Yarını: Marmara Avrupa Çalışmaları Konferansı 2020 Tebliğler Kitabı, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 2020: 264.
 - 26 Eren Alper Yılmaz, "Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler Doğrultusunda Türk Dış Politikası'nın Dünü ve Bugünü", Karadeniz Uluslararası Bi- limsel Dergi (Sayı:48, 2020): 32.
 - 27 "Güney Kıbrıs'ın sondaj ruhsatı verdiği Exxon Mobil, 10. parselde dün- yanın en büyük gaz rezervlerinden birini buldu", https://sputniknews.com.tr/20190228/guney-kibris-sondaj-exxonmo- bil-onuncu-parselde-dunyanin-en-buyuk-gaz-rezervlerinden-birini- buldu-1037933330.html, [28.02.2019].
 - 28 "Türkiye-Libya hidrokarbon anlaşmasına Yunanistan ve Mısır'dan tepki", https://www.bbc.com/turkce/articles/c2eq524lveyo, [10.10.2022].
 - 29 "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan 'Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikası' paylaşımı", https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan- dan-turkiyenin-dogu-akdeniz-politikasi-paylasimi/1988515, [28.10.2020].

- 30 “Cumhurbaşkanı Erdoğan çağrı: Vazgeçin!”, <https://www.sadeccehaber.com/gundem/cumhurbaskani-erdogan-cagri-vazgecin/>, [12.01.2021].
- 31 “İtalyan ENI CEO’su: Savaş gemisi gelirse kuyu kazamayız”, <https://www.dha.com.tr/son-dakika/italyan-eni-ceo-su-savas-gemisi-gelirse-kuyu-kazamayiz-1726314>, [10.10.2019].
- 32 Anlaşmanın esası GKRY’nin tek taraflı olarak ilan ettiği Afrodit gaz sahasında (12 Parsel) bulunan doğalgazın Mısır’daki sıvılaştırma termineline taşınmasıdır. “Doğu Akdeniz 2018 Haber Arşivi: Doğalgaz Rezervleri ve Tatbikatlar”, <https://stratejikortak.com/2018/12/dogu-akdeniz-haber-arsivi2018.html>, [27.12.2018].
- 33 “Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de tavrı ve duruşu net”, Cumhuriyet, 20 Eylül 2018.
- 34 Alper Güneş, “Deniz-Enerji Güvenliği İlişkisi Bağlamında Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki Enerji Politikalarının Analizi”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (Cilt: 12, Sayı 1, 2022): 380.
- 35 Ömer Faruk Aktaş, “Akdeniz’de Rum oyunu: Türkiye izin vermeyecek”, Yenişafak, 21 Eylül 2018.
- 36 “TC Dışişleri Bakanlığı: Fırsat verilmeyecek”, <https://www.kibrisgazetesi.com/kibris/tc-disisleri-bakanligi-firsat-verilmeyecek-h50576.html>, [04.10.2018].
- 37 Kıymet Sezer, “Barbaros’dan Uzak Dur”, Yenişafak, 19 Ekim 2018.
- 38 “Türkiye’nin ilk sondaj gemisi Fatih arama çalışmalarına başlıyor”, <https://www.ntv.com.tr/galeri/ekonomi/turkiyenin-ilk-sondaj-gemisi-fatih-arama-calismalarina-basliyor,lcwzyfajSk6XblXy1XhM6Q>, [30.10.2018].
- 39 Eurostat, “EU trade with Russia declined strongly”, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20230125-2> [18.03.2023]
- 40 European Commission (2009) “Turkey 2009 Progress Report”, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/turkey-progress-report-2009_en, [18.03.2023].
- 41 European Commission (2012) “Turkey 2012 Progress Report”, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/turkey-progress-report-2012_en [18.03.2023].
- 42 Kararlar 22 Mart 2019, 18 Haziran 2019 ve 20 Haziran 2019 tarihlerine aittir. European Council (2019) “European Council Meeting Conclusion”, 20.06.2019, EUCO 9 / 19 CO EUR 12, <https://www.consilium.europa.eu/media/39922/20-21-euco-final-conclusions-en.pdf>, [18.03.2023]; European Council (2019). “Outcome of the Council Meeting-3709”, 15.07.2019, 11260 / 19, <https://www.consilium.europa.eu/media/41183/st11260-en19.pdf>, [18.03.2023]; European Council (2019). “Council Decision (CFSP) 2019 / 1894 of 11 November 2019 concerning restrictive measures in view of Turkey’s unauthorised drilling activities in the Eastern Mediterranean”, Official Journal of the European Union, L 291 / 47, 11.11.2019, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX%3A32019D1894>, [18.03.2023].
- 43 “Akdeniz’de tansiyon yükseliyor: Türkiye’nin itirazlarına rağmen Exxon Mobil sondaja başlıyor”, Sözcü, 21 Kasım 2021.
- 44 “Doğu Akdeniz Gaz Forumu 7 ülkenin katılımıyla kuruluyor”, <https://www.ntv.com.tr/dunya/dogu-akdeniz-gaz-forumu-7-ulkenin-katilimiyla-kuruluyor,9GkVIHnGTk-1vWbpEec4HQ>, [15.01.2019].
- 45 “Mavi Vatan 2019 Tatbikatı ve neden şimdi”, Cumhuriyet, 7 Mart 2019.
- 46 “Türkiye-Yunanistan arasındaki en uzun süreli gerginliğin yaşandığı 2020’de neler oldu?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55465415>, [28.12.2020].
- 47 Stelyo Berberakis, “Doğu Akdeniz- EastMed doğalgaz boru hattı anlaşması Atina’da imzalandı”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50973890>, [10.03.2023].
- 48 Israel Kasnett, “Collapse of EastMed pipeline project has an upside”, https://www.jns.org/collapse-of-EastMed-pipeline-project-has-an-upside/?gclid=EAlaIqobChMIXZuyiuXc_QIVR4xoCR0PRwYkEAAAYAAAEgKy9fD_BwE, [10.02.2023].
- 49 Age.
- 50 “EastMed pipeline project seeks offshore EPCI players”, <https://www.offshore-energy.biz/EastMed-pipeline-project-seeks-offshore-epci-players/>, [15.03.2022].
- 51 Deniz Baran, “Yunanistan-Mısır Deniz Yetki Alanlarını Sınırlandırma Anlaşması’nın Kodları”, <https://www.perspektif.online/yunanistan-misir-deniz-yetki-alanlarini-sinirlandirma-anlasmasinin-kodlari/>, [14.03.2023].
- 52 “Doğu Akdeniz’de artık yetki gemi komutanında: Vur emri verildi!”, Yenişafak, 29 Ağustos 2020.
- 53 Yunanistan’a ait Limnos gemisi Oruç Reis Gemisi’ne yaklaştığı sırada ölü Türkiye’ye ait Kemal Reis Gemisi tarafından kesilmiştir. “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Oruç Reis’imize sakin saldırmayın bunun bedelini ağır ödersiniz”, <https://www.haberturk.com/cumhurbaskani-erdogan-oruc-reis-imize-sakin-saldirmayin-bunun-bedelini-agir-odersiniz-2772131>, [10.03.2023].
- 54 “ABD Dışişleri Bakanı Pompeo: Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki eylemlerinden derin endişe duyuyoruz”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54134914>, [10.03.2023].
- 55 “TSK, Yunanistan sınırına tank sevk etmeye başladı”, Sözcü, 5 Eylül 2020.
- 56 Pınar Tarcan, “Doğu Akdeniz: Daha sıcak, daha tuzlu”, <https://m.bianet.org/bianet/kriz/230582-dogu-akdeniz-daha-sicak-daha-tuzlu>, [10.03.2023].
- 57 Bu durum bazı kesimlerde Rusya-Ukrayna Krizinde arabuluculuk üstlenmiş olan Türkiye’nin küstürülmek istenmediği şeklinde yorumlanmaktadır.
- 58 “Başkan Recep Tayyip Erdoğan’dan TBMM’de flaş açıklamalar”, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/10/01/son-dakika-baskan-recep-tayyip-erdogandan-tbmmde-flas-aciklamalar>, [10.03.2023].
- 59 “Oruç Reis’in çekilmesi AB ülkelerinin Türkiye’ye yaptırım kararını etkiler mi?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55139947>, [10.03.2023].
- 60 “Cumhurbaşkanı Erdoğan çağrı: Vazgeçin!”, <https://www.sadeccehaber.com/gundem/cumhurbaskani-erdogan-cagri-vazgecin/>, [10.03.2023].
- 61 “AK Parti MYK toplantısı sonrası önemli Papa, Yunanistan ve Arap Birliği açıklaması”, <https://www.ortadogugazetesi.com/ak-parti-myk-toplantisi-sonrasi-onemli-papa-yunanistan-ve-arap-birligi-aciklamasi>, [10.03.2023].
- 62 “Bakan Çavuşoğlu: Yunanistan’ın propagandasının çöktüğünü görmeye başladık”, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-cavusoglu->, [10.03.2023].
- 63 “Doğu Akdeniz’de sular yeniden ısınıyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dogu-akdenizde-sular-yeniden-isiniyor/2382643>, [04.10.2021].
- 64 “Doğu Akdeniz’de sular yeniden ısınıyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dogu-akdenizde-sular-yeniden-isiniyor/2382643>, [10.10.2023].
- 65 Fuat Kabakçı, Nazlı Yüzbaşıoğlu, “Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Bilgiç: Türkiye devletine ultimatom verilmesi kesinlikle kabul edilemez”, [10.03.2023].
- 66 Ahmet Gençtürk, “US withdraws support from EastMed gas pipeline Project”, <https://www.aa.com.tr/en/world/us-withdraws-support-from-EastMed-gas-pipeline-project/2470881>, [10.03.2023].
- 67 “Atina’nın gaz hayali suya düştü: Total ve Exxon Mobil faaliyetlerini süresiz dondurdu”, Yeni Şafak, 13 Ocak 2022.
- 68 Anlaşma’nın gerekçesi “suni ittifaklar yaratılması yoluyla” hem Türkiye’nin hem de KKTC’nin “haklarının gasp edilmeye çalışılmasıdır. Bütün bu gelişmeler çerçevesinde Türkiye ile KKTC hem “egemenlik haklarının korunması hem de enerji alanında var olan işbirliğini devam ettirmelerinin” önemini altını çizmiştir. “TC ile KKTC arasında imzalanan protokol Resmi Gazete’de yayınlandı”, <https://www.kibrisgazetesi.com/kibris/tc-ile-kkct-arasinda-imzalanan-protokol-resmi-gazete-de-yayinlandi-h128296.html>, [21.05.2022].
- 69 “Cumhurbaşkanı Yardımcısı Oktay: Akdeniz’deki hidrokarbon kaynakları Rum’un oyuncağı değildir”, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-yardimcisi-oktaydan-kkctde-onemli-aciklamalar-42103861>, [20.08.2022].